

Glazbeno-povijesni putopis: orgulje u Dalmaciji od 15. do 18. stoljeća*

Mirko Jankov

Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu
Zagrebačka 3
21000 Split
mjankov@umas.hr

UDK 780.649(497.583)"14/17"

Pregledni rad / Review Paper

Primljeno / Received: 18. 11. 2025.

Prihvaćeno / Accepted: 28. 11. 2025.

Sažetak

Razmatrajući dvanaest reprezentativnih slučajeva, na temelju sekundarnih i komplementarnih, te dijelom i primarnih izvora i artefakata, članak donosi pregled okolnosti i načina nabave orgulja, njihove dodatne opreme te njihove namjene i moguće prenamjene. Radi šire komparativne perspektive, gdje god je to moguće, cijene orgulja uspoređuju se s troškovima drugih oblika crkvenog opremanja. Prikazuje se raspon naručitelja i donatora, od crkvenih lica i redovničkih ili župnih zajednica do bratovština, pripadnika plemstva i, ponegdje, pojedinaca iz redova puka. Posebna se pozornost posvećuje ulozi venecijanskih i domaćih orguljara, među kojima se ističu don Petar Nakić i njegovi učenici ili nastavljači, te specifičnim modelima financiranja (darovnice, misne intencije, zavjetne isplate, mirazi, oporuke i dr.). Analiza odabranih primjera upućuje na povezanost orguljske kulture s razvojem urbanih, a dijelom i ruralnih sredina, koje su putem orgulja nastojale dosegnuti određenu mjeru urbanosti i glazbeno-kulturne aktualnosti, te na simboličku dimenziju orgulja kao pokazatelja samosvijesti, političke pripadnosti i društvenoga prestiža dalmatinskih zajednica u promatranome razdoblju.

KLJUČNE RIJEČI: *orgulje; Dalmacija; naručitelj; Petar Nakić; kulturna povijest; 15. – 18. stoljeće*

* Rad je nastao u sklopu projekta NPOO-a IP-UNIST-57, Naslijeđe u procesu / Heritage in Progress (akronim: HIP UMAS).

Uvod¹

Najstarije svjedočanstvo o postojanju orgulja u Dalmaciji potječe iz druge polovine 14. stoljeća, a odnosi se na katedralu u Zadru (1392.). U 15. stoljeću prve orgulje prispijevaju i u katedrale u Splitu (1412./1413.) i Trogiru (1453.), a u 16. stoljeću po prvi će ih put dobiti katedrale u Hvaru (spominju se između 1532. i 1537., no možda potječu i iz 15. stoljeća), Šibeniku (prvi spomen o narudžbi potječe iz 1540.) i Korčuli (1556.).²

Među prvim majstorima koji grade netom navedena glazbala poznata su nam tek dva imena. Orgulje u Splitu načinio je fra Ventura OSA (? – ?)³, augustinac iz Ferma, koji se usto bio obvezao da će splitske klerike podučiti i orguljanju. Fra Urbano (? – ?)⁴, franjevac, tada vodeći venecijanski orguljar, podigao je one u Trogiru. Obojica su, dakle, bili crkveni dužnosnici, a sličnih će slučajeva biti i poslije. Među orguljarima također će se javljati i laici, ponekad i predstavnici svojevrstnih obiteljskih graditeljskih cehova.

Orguljari najstarijih vremena najčešće su bili i orguljaši, a posredno i glazbeni pedagozi, barem u mjeri koja je njihovim učenicima omogućavala stjecanje osnovnih sviračkih znanja i vještina. Pritom valja imati na umu da je orguljaški repertoar toga razdoblja bio u procesu svojega nastajanja i oblikovanja te se nije odlikovao većom tehničkom zahtjevnosti, osobito u odnosu na literaturu koja se počinje razvijati u okriljima europskih orguljskih škola, počevši od kasne renesanse.⁵ Iz toga proizlazi zaključak da je vrijeme potrebno za izgradnju novoga glazbala prvim

graditeljima pružalo mogućnost da svoje učenike-svirače poduče osnovama orguljanja u tada podrazumijevanom smislu toga posla. Daljnji razvoj tehničkog i stilskog izričaja, eventualno proširenje sviračkoga repertoara i sl., ovisio je o osobnoj zauzetosti i želji za samousavršavanjem pojedinih orguljaša.

Orguljama su se isprva opremale redovito samo katedrale, a potom i pojedine samostanske crkve te najzad one bogatije, uglavnom župne. Nabave toga složenog glazbala, koje je uvijek slovalo kao što skupocjeno, urbano pa i ekskluzivno, realizirale su se zalaganjem raznih crkvenih ili svjetovnih struktura, snaga koje su mogle podmiriti redovito izdašne troškove nabave orgulja, tj. njihova dodatnog opremanja, održavanja, popravljanja ili pregradnje. Premda ne često, ipak se od vremena do vremena moguće namjeriti i na darovatelje-pojedince.

Najstarije orgulje u Dalmaciji možemo povezati s vremenom u kojemu su domaće primorske komune postigle znatan ekonomski uspon.⁶ Stoga su pojedine gradske zajednice, okupljene oko svojih duhovnih pastira i svjetovnih predvodnika, i tako, obrednim glazbalom *par excellence*, željele slijediti crkvene glazbeno-liturgijske i kulturološke standarde kakve su mogle zateći u prekomorskim, talijanskim sredinama-uzorima.

Period dugotrajnih i iscrpljujućih ratovanja s Osmanlijama, počevši od druge polovine 15. te tijekom 16. i 17. stoljeća, orguljsku je kulturu u Dalmaciji sveo na puko zadovoljavanje osnovnih potreba, uglavnom na popravke i pregradnje starijih glazbala. Povoljnije je razdoblje nastupilo u 18. stoljeću, kada dolazi do postupnog oporavka društveno-kulturnih i duhovnih prilika. Upravo tada Dalmacija je, iako opterećena financijskim i životnim poteškoćama kao dio sve slabije Mletačke Republike, presudno obogatila i svoj orguljski fundus⁷ te pripadajuće sviračke materijale.⁸

Upravo iz 18. stoljeća potječu i najbrojnija svjedočanstva o naručiteljima, načinima nabave te financiranja novih (uzgredno i rabljenih) orgulja, po katedralama, ali i samostanskim te župnim crkvama, a ono što je uslijedilo, „u Dalmaciji u znaku [...] ekonomskog nazadovanja. Malo tko [tada] naručuje nove orgulje, nema zarade za stalnog orguljara.“⁹ Iako se ovdje nećemo baviti daljnjim vremenima,

1 Za pomoć u prikupljanju podataka i fotografija srdačno zahvaljujem župniku Supetra (Župa sv. Petra) don Ivici Huljevu, župniku Trogira (Župa sv. Lovre) don Roku Kaštelanu, župniku Postira (Župa sv. Ivana Krstitelja) don Juri Martiniću i orguljašu katedrale sv. Lovre u Trogiru dr. sc. Marinu Ugrini.

2 Opširnije u: Vilena VRBANIĆ: Orgulje i orguljarstvo u hrvatskim zemljama od 14. do 16. stoljeća, *Arti musices*, 46 (2015) 1, 91–103.

3 Opširnije u: Cvito FISKOVIĆ: Iz glazbene prošlosti Dalmacije (Orgulje), *Mogućnosti*, 21 (1974) 6–7, 713; Miljenko GRGIĆ: *Glazbena kultura u splitskoj katedrali od 1750. do 1940.*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 1997, 39; Ladislav ŠABAN: Građa o orguljama (graditelji): fra Ventura iz Ferma: *augustinac*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&iid=27905>> (pristup 4. listopada 2025.). Prema pisanju Nike Kalogjere, fra Ventura je u splitskoj katedrali prisutan, ali kao *cantor*. Niko KALOGJERA: Povijesne crtcice o glazbenim prilikama splitske stolne crkve, *Sveta Cecilija*, 18 (1924) 4, 126.

4 L. ŠABAN: Građa o orguljama (graditelji): fra Urbano: *graditelj orgulja iz Venecije*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&iid=27901>> (pristup 4. listopada 2025.).

5 Opširnije u: Nicholas THISTLETHWAITE – Geoffrey WEBBER (ur.), *The Cambridge Companion to the Organ*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998; Ljerka OČIĆ: *Europske orguljske škole od 16. do 19. stoljeća: Povijesna izvodačka praksa*, Zagreb: Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, 2022.

6 Usp. L. ŠABAN: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji, Fiskovićev zbornik I, Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Cvita Fiskovića*, 21 (1980), 555.

7 *Ibid.*, 560–562.

8 Opširnije u: Mirko JANKOV: Rukopisne orguljske knjižice kao osobni svirački katalozi: primjeri iz glazbenih arhiva Franjevačke provincije Presvetoga Otкупitelja, *Zbornik Umjetničke akademije u Splitu*, 2 (2024) 2, 51–70.

9 L. ŠABAN: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji, Fiskovićev zbornik I, Zbornik ra-*

osim ponekad u kontekstu prenamjene starih orgulja, spomenut ćemo ipak da se i u prvome dijelu 19. stoljeća još dobro osjećao utjecaj „dugoga“ 18. stoljeća, ponajprije u orguljarskim prinosima talijanske provenijencije. Naprotiv, druga polovica donijet će promjenu. Premda će još biti nekih slučajeva angažiranja graditelja iz Italije,¹⁰ dalmatinsko se tržište postupno otvara austrijskim i češkim orguljarima, najzad i onim hrvatskim te slovenskim, nažalost uz naznaku da znatan broj izgrađenih glazbala poprima karakter tvorničke proizvodnje.¹¹

U ovom članku, oslanjajući se na literaturu i komplementarne izvore, djelomično i na primarne izvore/artefakte (orgulje i dokumente), razmatra se dvanaest slučajeva nabave, eventualna dodatnoga opremanja i (pre)namjene orgulja od 15. do 18. stoljeća. Rad teži objediniti raznolike podatke s interpretativnim i kontekstualnim uvidom u društvene i simboličke okolnosti orguljske gradnje i njihova posjedovanja u Dalmaciji. Među subjektima koji su sudjelovali u nabavi i financiranju novih, a ponekad i rabljenih glazbala, moguće je prepoznati gotovo sve slojeve tadašnjega feudalnog društva, od biskupa i knezova, preko kaptolskih i gradskih uprava te samostanskih i župnih zajednica, do crkvenih bratovština, a u rijetkim slučajevima i pojedinaca iz redova puka. Cilj je ovoga priloga, primjenom metode studije slučaja, prikazati raznolike obrasce i okolnosti nabave orgulja te njihovu simboličku i kulturnu ulogu u dalmatinskim sredinama. Temeljno istraživačko pitanje glasi: kako su društveni, kulturni i ekonomski odnosi u Dalmaciji oblikovali praksu nabave orgulja te na koji su način lokalne zajednice s pomoću njih izražavale višeslojnost svoga identiteta.

Nabava, opremanje i (pre)namjena orgulja: dvanaest „rječitih“ slučajeva

Petnaesto stoljeće

1) Godine 1485. Trogirani su, očito zadovoljni prosperitetom svoje komune, bili spremni financirati ne samo nove, druge po redu, orgulje u katedrali sv. Lovre (Lovrinca) mučenika, koje im je za osamdeset zlatnih mletačkih dukata izgradio fra Urbano, već su ih 1489. dali opremiti i oslikanim vratnicama (tal. *portelle*), što ih je koštalo 285 mletačkih lira.¹² Taj vrijedni diptih prikazuje sv. Ivana Krstitelja i sv. Jeronima,

dova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Cvita Fiskovića, 21 (1980), 562.

10 Usp. *ibid.*, 565.

11 Usp. *ibid.*, 563.

12 Opširnije u: C. FISKOVIĆ: Iz glazbene prošlosti Dalmacije (Orgulje), 714–717.

a nastao je u cijenjenoj venecijanskoj radionici Gentilea Bellinija (oko 1429. – 1507).¹³ Iznad orgulja bio je svojevremeno postavljen i pozlaćeni mletački krilati lav, kao simbol političke pripadnosti (sličan krasio je i vrh orgulja stolne crkve u Krku te onih u katedrali u Splitu),¹⁴ za što je trogirsko crkvinarstvo moralo izdvojiti još 152 mletačke lire. Same orgulje nalazile su se na povišenu mjestu s lijeve¹⁵ strane svetišta katedrale, gledajući prema glavnome žrtveniku, *in cornu Evangelii*.¹⁶ Navedene slike (izvedene u tehnici ulja na platnu; dimenzije 256 × 131 i 256 × 122 cm) izvorno su zaklanjale, odnosno štatile prospektne svirale. Dakle, Bellinijeve slike mogle su se vidjeti kada su vratnice bile zatvorene, a orgulje izvan funkcije. Te su orgulje, prema nekim izvorima,¹⁷ bile u uporabi jako dugo, čak do 1767./1772. godine,¹⁸ kada su nabavljene nove (o čemu će u nastavku biti detaljnijega govora). Iako je trogirski katedrala zadržala Bellinijeve slike (nalaze se izložene u Muzeju sakralne umjetnosti u Trogiru), orgulje su sredinom 19. stoljeća prebačene u župnu crkvu sv. Petra u Kaštel Novome, no konačna im je sudbina nepoznata.¹⁹

13 L. ŠABAN: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, 555–556.

14 C. FISKOVIĆ: Iz glazbene prošlosti Dalmacije (Orgulje), 715; V. VRBANIĆ: Orgulje i orguljarstvo u hrvatskim zemljama od 14. do 16. stoljeća, 97.

15 M. Majdak i L. Šaban navode desnu stranu glavnoga oltara, uz dodatak da je tu danas ulaz na propovjedaonicu. Traguriensis pak u svojem prilogu spominje izričito „stranu evanđelja“, a to je lijeva strana katedrale. Po svemu, radi se o sjevernoj/lijevoj strani katedrale, gledajući prema glavnome oltaru. Dakle, fra Urbanove orgulje morale su se nalaziti ugrađene u luk koji razdvaja glavni brod od bočne lađe, između propovjedaonice, iznad korskih klupa majstora Budislavića, te stare (gotičke) kapele s. Ivana Trogirskoga. Usp. Radoslav BUŽANČIĆ: *Secundum Sacrarium Divi Joannis* – Stara Kapela Sv. Ivana Trogirskog u katedrali sv. Lovrinca, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 40 (2005) 1, 110.

16 Usp. Lorenzo MARZONA – Francesco ZANIN: Gli organi di Pietro Nachini aspetti stilistici e tecnici, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.), Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 85.

17 Usp. Milan MAJDAK: Nove orgulje u znamenitoj Zborni opatskoj crkvi u Trogiru, *Sveta Cecilija*, 34 (1940) 6, 122; TRAGURIENSIS: Orgulje naše katedrale, *Jasna zraka: bilten sv. Ivana biskupa trogirskoga*, 4 (1976.) 3–4, 13–15.

18 Nije, međutim, jasno kojim su orguljama pripadali sačuvani elementi kućišta iz druge polovine 16. stoljeća, oslikani u tehnici tempere na drvu, koji se nalaze u Muzeju sakralne umjetnosti u Trogiru. Po svemu sudeći, fra Urbanove orgulje nisu mogle biti u funkciji nešto više od 280 godina bez ozbiljnijih reparaturnih zahvata, odnosno nabave novoga glazbala. Uvidom u izvornu dokumentaciju to bi bilo potrebno dodatno istražiti.

19 M. MAJDAK: Nove orgulje u znamenitoj Zborni opatskoj crkvi u Trogiru, 122; L. ŠABAN: Građa o orguljama (lokaliteti): *Trogir katedrala (zborni-opatska crkva) sv. Lovre*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=27454>> (pristup 4. listopada 2025.). Usp. Jagoda MEDER: *Orgulje u Hrvatskoj*, Zagreb: Globus: Zavod za zaštitu spomenika kulture Republike Hrvatske, 1992, 32–33.

Slika 1. Oslikane vratnice fra Urbanovih orgulja (1485.) iz trogirске katedrale sv. Lovre, Muzej sakralne umjetnosti u Trogiru (foto: M. Jankov)

Šesnaesto stoljeće

2) Izdatak usporediv s trogirskim pothvatom likovnoga urešenja orgulja bila je voljna podmiriti i korčulanska komuna u 16. stoljeću, naručivši skupocjene vratnice za renesansne orgulje koje im je 1556. za stolnu crkvu sv. Marka načinio orguljar Vincenzo Colombi (? , oko 1490. – ?, 1574.)²⁰, a na kojima je potom bio oslikan prizor Navještenja Blažene Djevice Marije u radionici čuvenoga venecijanskog umjetnika Tintoretta (1518. – 1594.)²¹. Moguće je da su Colombijeve korčulanske orgulje bile barem donekle nalik na one što ih je isti majstor 1532./1533. izgradio za crkvu Presvetoga Tijela Kristova (SS. Corpo di Cristo) u Valvasoneu (pokrajina Friuli-Venezia Giulia).²²

20 Opširnije u: Loris STELLA (ur.), *L'organo veneziano di Valvasone: Restauro e ricostruzione sui passi di Vincenzo Colombi*, Valvasone: Loris Stella, 2023.

21 Vidi: L. ŠABAN: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, 556.

22 Vidi: L. MARZONA – F. ZANIN: Gli organi di Pietro Nachini aspetti stilistici e tecnici, 73–74.

Slika 2. Orgulje V. Colombija (1532./1533.) u crkvi Presvetoga Tijela Kristova u Valvasoneu²³

Sedamnaesto stoljeće

3) Po izvještaju iz 1614. saznajemo da je dominikanac fr. Inocent Jerković OP (? , oko 1575. – ?, nakon 10. svibnja 1636.)²⁴, kojega su hvarski kanonici nazvali „dika našega grada i čitave pokrajine“ („honor della Patria nostra et della Provincia tutta“)²⁵, od svoje sviračke službe u Dubrovačkoj Republici za samostan u rodnome Hvaru (u koji se tada naumio vratiti) kupio „lijepje orgulje“.²⁶ Iako o njima nemamo tehničkih podataka, a nepoznata im je i daljnja sudbina, taj slučaj izdvajamo kao primjer akvizicije orgulja zalaganjem pojedinca, k tomu i redovnika, za potrebe matične redovničke zajednice.

4) Iz druge polovine 17. stoljeća potječe još jedan slučaj privatne nabave orgulja, ovoga puta za ženski Benediktinski samostan sv. Petra u Trogiru, namijenjen plemićkim kćerima. Glazbalo (nije poznato čije) iz 1685. godine bilo je

23 Preuzeto s mrežne stranice *Concerti di Musica Antica Valvasone – Organo Colombi*, <<http://www.concertivalvasone.fvg.it/organo-colombi.html>> (pristup 4. listopada 2025.).

24 Nikša LUČIĆ: Jerković, Inocent, *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8605>> (pristup 4. listopada 2025.).

25 Antonin ZANINOVIĆ: O hvarskom orguljašu fra Inocenciju Jerkoviću, dominikancu, *Sveta Cecilija*, 22 (1928) 4, 182.

26 *Ibid.*, 181–183.

plaćeno od miraza Kamile (Budva?, ? – Trogir?, ?) i Andrijane Marković (Budva?, ? – Trogir?, ?), rođenih sestara podrijetlom iz Budve, koje su u taj samostan ušle kako bi u njemu ostatak života provele kao koludrice, tj. klauzurne redovnice.²⁷ Iznad sviraonika u trima izduženim ovalnim poljima upisana su imena donatorica orgulja: CAMILLÆ (u lijevome polju); SORORVM MARCOVICH / SVMPTIBVS (u središnjemu polju); ANDRIANÆ (u desnome polju). Na kruni orguljskoga prospekta nalazi se grb budvanske plemićke obitelji Marković, identičan onomu na grobnoj ploči Kamilina i Andrijanina oca Marka Antuna Markovića († 1685.), vjerojatno dobročinitelja Samostana, koja se nalazi ispod pjevališta s orguljama.²⁸ Iako se izvorni svirni ustroj „glazbene dote“ tih učenih benediktinki nije sačuvao, elaborirano drveno rezbareno kućište srećom jest. U njemu je, međutim, 1899. godine udomljeno glazbalo nevelike do srednje vrijednosti, rad talijanske provenijencije, za što je zaslužan orguljar Gaetano Zanfretta (Verona, 1830. – Verona, 1905.).²⁹ Taj nam slučaj također pokazuje brigu vlasnika za očuvanje barem dijela postojećega instrumenta, odnosno elementa koji se mogao iznova upotrijebiti, i to s istom namjenom.

Slika 3. Orgulje (1685. i 1899.) u crkvi sv. Petra u Trogiru (foto: M. Jankov)

Osamnaesto stoljeće

5) Privatnom darovnicom bilo je nabavljeno i glazbalo u franjevačkoj samostanskoj crkvi u Karinu, o čemu nas sažeto izvještava fra Josip Soldo OFM u prilogu o samostanu Blažene Djevice Marije Bezgrešne: „God. 1736. crkva je obijeljena, napravljen je jednostavni kor te je neki dobročinitelj za 17 cekina nabavio iz Venecije malene orgulje koje su propale.“³⁰ Nažalost, osim osnovnih podataka o načinu nabave te ishodu toga glazbala ne znamo ništa, doli pretpostavke da je i ono bilo mletačke provenijencije te da je veličinom bilo maleno (a možda i rabljeno), no za karinsku samostansku crkvu u onome vremenu očito dostatno. Za usporedbu cijene ovih orguljica i nekih drugih troškova, vezanih za obnavljanje, uređenje i opremanje karinskoga samostana i crkve, što je bilo aktualno 30-ih godina 18. stoljeća, možemo navesti još da je zvono kupljeno 1735. zapadalo 10 cekina; kameni okviri za lunetu na pročelju crkve te za 2 polukružna prozora sa strane stajali su dva cekina, a troškovi su (djelomična) pokrivanja crkve, tj. rad

27 Usp. Ivan OSTOJIC: *Benediktinci u Hrvatskoj [i ostalim našim krajevima]*, sv. 2 (Benediktinci u Dalmaciji), Split: Benediktinski priorat Tkon, 1964, 290; C. FISKOVIC: Iz glazbene prošlosti Dalmacije (Orgulje), 717-718; L. ŠABAN: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, 559-560.

28 Osim orgulja, Kamila i Andrijana svojoj su samostanskoj crkvi poklonile i pokrajnji (lijevi/sjevni), Gospin oltar. Usp.: Radoslav TOMIĆ: *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*, Zagreb: Matica hrvatska, 1995, 13.

29 Usp. Corrado MORETTI: *L'Organo Italiano*, 2. izdanje, Milano: Casa Musicale Eco, 1973, 115; Ladislav ŠABAN: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, 559-560. Vidi i: Jagoda MEDER: *Orgulje u Hrvatskoj*, 30-31.

30 Josip Ante SOLDI: Franjevački samostan u Karinu, *Kačić*, 6 (1974), 28.

majstora i radnika iznosili 20 cekina. Za 7 cekina nabavljen je u zadarskih franjevaca rabljeni drveni oltar, koji je potom bio obnovljen i smješten u glavnu kapelu samostanske crkve.³¹ Kako se bez većih kalkulacija može razabrati, nabava karinskih orgulja bila je, u odnosu na ostale troškove, nezanemariv izdatak.

6) U odnosu na karinske orgulje, one građene 1738. godine po narudžbi za Franjevački samostan Blažene Djevice Marije na Nebo Uznesene u Zaostrogu bit će nešto više no četverostruko skuplje. Ujedno, to su prve poznate nam orgulje don Petra Nakića na našoj obali, majstorov 47. opus. Naručio ih je fra Ante (Ivan) Marojević OFM (Antun Maroević; Antonio Maroević; Plina, 1693. – Zaostrog, 1771.),³² sklopivši u ime Samostana u Veneciji 13. travnja 1737. ugovor s graditeljem do 1729. svojim redovničkim subratom (fra Pavlom Nakićem OFM).³³ Cijena im je bila 70 cekina,³⁴ što je majstoru trebalo biti isplaćeno u dvama navratima. Prigodom potpisivanja ugovora uručeno mu je bilo 48 cekina i 8 lira, a prilikom isporuke trebao mu se dati i ostatak: 21 cekin i 14 lira.³⁵ Na ugovoru je naknadno upisan i trošak bojenja kućišta, kao i cijena prijevoza orgulja iz Venecije do Zaostroga, što je stajalo ukupno 51 liru.³⁶ Ipak, naknadno je Nakić, očito svjestan financijskih poteškoća, odnosno siromaštva zaostroških franjevaca (a možda i na njihovu molbu), pristao da mu preostali dio honorara, 150 mletačkih lira, bude izručen prikazivanjem stotinu misa na vlastitu mu namjenu (računajući za jednu misnu nakanu stipendij³⁷ od 30 mletačkih soldi).³⁸

Slika 4. Kućište (devastiranih) orgulja don P. Nakića (1738.) u oratoriju crkve sv. Marije u Zaostrogu (pogled iz redovničkoga kora) (foto: M. Jankov)

31 *Ibid.*, 27–28.

32 Frano DOLJANIN: *Franjevci Provincije Presvetog Otkupitelja 1735. – 2023. Životopisi i službe*, Omiš: Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja, 2024, 274. Usp. i Josip Ante SOLDO: Djelovanje franjevaca Provincije Presvetoga Otkupitelja kroz 250 godina (1735. – 1985.) (Društveno-kulturni pregled), Kačić, 17 (1985), 334.

33 Usp. L. ŠABAN: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, *Arti musices*, 4 (1973), 7, 40–41.

34 Radi lakše usporedbe Ladislav Šaban donio je pregled cijena Nakićevih orgulja, napose pak zbog različitih valuta, što je korisno i ovdje ponoviti: Zaostrog (franjevačka samostanska crkva Blažene Djevice Marije na Nebo Uznesene, 1738.) – sedamdeset cekina; Nerežišća (župna crkva Gospe od Karmela, 1753.) – četiristo dukata; Zadar (samostanska crkva sv. Frane, iza 1753.) – četiristo dukata; Supetar (župna crkva Navještenja Marijina, 1756.) – 70 cekina; Zadar (crkva sv. Šimuna proroka, 1756.) – 281 cekin i 21 liru mletačke vrijednosti; Poreč (Eufrazijeva bazilika, iza 1759.) – šesto dukata; Šibenik (samostanska crkva sv. Frane, 1762.) – šesto dukata (jedan je dukat iznosio 6,4 dalmatinske lire; jedan cekin nešto manje od dvadeset dukata). Vidi *Ibid.*, 14, 25 (bilj. 41).

35 *Ibid.*, 7.

36 *Ibid.*

37 Jeronim ŠETKA: Stipendij, *Hrvatska kršćanska terminologija*, 2. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje, Split: Knjižnica „Marije“, 1976, 290.

38 L. ŠABAN: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 1, 10. Usp. i J. A. SOLDO: Djelovanje fra-

7) Na tragu isplate zaostroških orgulja, ali još osebujniji, jest sljedeći primjer: nabava novih orgulja za franjevački samostan u Makarskoj iz 1743. (iz iste godine kad je u Makarskoj bilo osnovano i opće učilište Provincije, drugo po važnosti nakon Šibenika),³⁹ a koji je posao također bio uglavljen s don Petrom Nakićem. Šaban je 1973. ustvrdio da je to „prvi i jedini poznati slučaj isporuke orgulja uz posebne uvjete“ te je, u nastavku izlaganja, ponudio i pretpostavke o razlozima takva dogovora.⁴⁰ No, već je u napisu iz 1975. tu tvrdnju

njevaca Provincije Presvetoga Otkupitelja kroz 250 godina (1735. – 1985.) (Društveno-kulturni pregled), 213.

39 Jure BRKAN: Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću, *Kačić. Fra Filip Grabovac i njegovo doba (Radovi simpozija Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja o fra Filipu Grabovcu, piscu i narodnom mučeniku, i drugim značajnim franjevcima XVIII. stoljeća. Simpozij je održan u Sinju od 30. rujna do 2. listopada 1982. godine, II. dio: Doba fra Filipa Grabovca)*, 16 (1984), 8.

40 L. ŠABAN: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, 10–12.

ispravio, i to upravo osvrtno na zaostroške orgulje.⁴¹ Uz dio iznosa što je Nakiću bio isplaćen kao predujam (možda mu je, makar djelomično, bio uručen i drugi obrok?), makarski Samostan 1743. obvezao se da će namjesto preostala duga svakodnevno, dokle majstor god bude živio, služiti po jednu misu na njegovu nakanu.⁴² Fratri su se dogovora, kako je razvidno iz sačuvanih knjiga misnih intencija,⁴³ striktno pridržavali dok ih najzad sam Nakić, pred kraj života, nije razriješio te obveze posljednjim poznatim nam majstorovim pismom, datiranim 20. veljače 1769. Ono je pripjelo do makarskoga samostana 23. ožujka 1769., kada je, poslije 26 godina, zabilježena i posljednja misa prikazana na „odminu“ don Petra Nakića.⁴⁴

41 L. ŠABAN: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, 11.

42 *Ibid.*, 12.

43 Usp. L. ŠABAN: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, 10-11.

44 Da slavljenje misa na nakanu naručitelja (u ovome slučaju svojevrsna „vjerovnika“), dakle u zamjenu za novčana sredstva/nagradu, nije isključivo vezano za Nakićev primjer dokazuje nam drugi, nešto stariji glazbeni izvor. Riječ je pritom o Kantualu, koji je 1734. prepisao fra Constantin Cordans OFM, na što se svojedobno osvrnuo i fra Josip Ante Soldo OFM, u svojem članku o glazbenoj baštini iz 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije. Na naslovnici kantuala stoji zabilježena podnožna marginalija: „pro 40. Missis“. Dotična je knjiga, prema Soldi, pripadala provincijalu fra Ivanu Turiću OFM (Zavojske, oko 1699. – Živogošće, 1751.), koji ju je bio nabavio iz Korčule u zamjenu za četrdeset misnih intencija. J. A. SOLDI: Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije, u Ennio Stipčević (ur.), *Glazbeni barok u Hrvatskoj, Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osor: OGV, 1989, 132-133. Usp. i Karlo JURIŠIĆ: Franjevačka provincija svetoga Kaja pape i mučenika u Dalmaciji (Prvo desetljeće Franjevačke provincije Presv. Otkupitelja 1735. – 1745.), *Kačić*, 17 (1985), 149; J. A. SOLDI: *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, Sinj: Matica hrvatska, 2011, [II] 323. Godine 1778. za samostansku je crkvu u Splitu na Dobrome nabavljeno 14 slika Križnoga puta, za što je kao naknada bilo izrečeno 350 misa. Usp. Ante CRNICA: *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava: Kritički prikaz štovanja čudotvorne Gospe od Zdravlja, Njezina svetišta i samostana u Splitu na Dobromu*, Šibenik: Tiskara „Kačić“, 1939, 162. Knjigu Vincenza Manfredinija, *Regole armoniche o sieno Precetti Ragionati per apprendere la Musica* (Venecija, 2. izdanje, 1797.), koja se čuva u Arhivu omiškoga samostana (sign. OMF VI/322), nabavio je godine 1820. i fra Jeronim Filipušić za osam misnih nakana. Vjera KATALINIĆ: *Katalog muzikalija u franjevačkom samostanu u Omišu / Catalogue of Music Manuscripts and Prints in the Franciscan Monastery in Omiš*, Indices collectorum musicarum tabulariorumque in Croatia, br./no. 3, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za muzikološka istraživanja/Croatian Academy of Sciences and Arts, Institute for Musicological Research, 1991, 210. Premda ne odveć česta, takva praksa (makar se radi o znatno manjim iznosima), postoji i danas, što mi je poznato i iz osobnih saznanja od pojedinih franjevac članova Provincije Presvetoga Otkupitelja.

Slika 5. Knjižica s upisom sv. misa koje je na nakanu don P. Nakića za siječanj 1769. slavio fra Nikola iz Makarske (Arhiv Franjevačkoga samostana u Makarskoj, bez sign.; foto M. Jankov)⁴⁵

8) Nadalje, orgulje koje je Nakić godine 1753. osobno postavljao u župnoj crkvi Gospe od Karmela/Karmena (naručene su bile godinu dana prije), na središtu zabata nose grb mjesnoga plemića, glavnoga njihova donatora (identično slučaju iz trogirске crkve sv. Petra apostola). Bio je to brački *conte* Ivan Antun Petar (Giovanni Antonio Pietro) Barozzi (? – ?), koji je za orgulje, kao zavjet učinjen prilikom teške bolesti supruge mu Perine Marije Guerini (? – ?), darovao 130 cekina.⁴⁶ Kako računa Šaban, dotični

45 ***: 1769 *Libreto ove si [...] notta [...] presa al giorno [...] intencione del Sigr. D Pietro Nachich* [1769 Knjižica misa prikazanih na nakanu gosp. don Petra Nakića], rukopis, Arhiv Franjevačkoga samostana u Makarskoj, bez sign.

46 Ivo BABAROVIĆ: Orgulje u Nerežišću, *Sveta Cecilija*, 36 (1943) 3, 99.

iznos bio je dovoljan za 72 % ukupnih troškova i po prilici je pokrivaio cijenu Nakićeva orguljarskoga posla,⁴⁷ a ostatak se vjerojatno pobrinula uprava nerezliške crkve.

Slika 6. Orgulje don P. Nakića (1753.) u župnoj crkvi Gospe od Karmela u Nerezšićima (foto: don J. Martinić)

9) U Supetru je 1753. mjesna Bratovština sv. Petra i Pavla odlučila s Nakićem (da iskoriste priliku dok je majstor boravio u susjednim Nerezšićima) sklopiti ugovor za izgradnju novih orgulja u mjesnoj župnoj crkvi Navještenja Marijina. Njihova je cijena iznosila 70 cekina, jednako kao i ona zaostroških orgulja, što nas upućuje na zaključak da su bile iste veličine a vjerojatno i foničkog ustroja.⁴⁸ Međutim, za isplatu supetarskih orgulja (isporučених 1756.) trebala se u prvome redu iskoristiti ostavština franjevačke ili dominikanske trećoretkinje (tzv. picokare)⁴⁹ Franjice (Franke)

47 L. ŠABAN: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, 13-16. Usp. i Ivo BABAROVIĆ: Orgulje u Nerezšiću, *Sveta Cecilija*, 36 (1943) 4-5, 146-147; Josip FRANULIĆ: Župna crkva u Nerezšićima na Braču, *Služba Božja*, 33 (1993) 1, 30-32.

48 Usp. L. ŠABAN: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, 23-24.

49 Usp. Jeronim ŠETKA: Picokara, picukara, *Hrvatska kršćanska terminologija*, 207.

Bučić (? - ?)⁵⁰ i stanovitoga Lozića.⁵¹ Nije jasno zašto su Supetrani već 1790. godine morali sakupljati priloge za nabavu novih(!) orgulja, ali je poznato da im se tom prilikom valjalo osloniti na zajedničke snage, odnosno poduzeti namjensko prikupljanje milodara među župljanima.

10) Godine 1767., trogirski biskup Ivan Antun Miočević (Giovanni Antonio Miocevič; Šibenik, 1731. – Trogir, 1786.; trogirski biskup od 1766.)⁵² naručio je, godinu dana nakon svojega ustoličenja, velike, i to dvanaeststopne(!), orgulje za katedralu sv. Lovre u Trogiru. Primivši predum od 60 cekina, izgradnju je prihvatio Nakićev učenik Gaetano Callido (Este, 1727. – Venecija, 1813.)⁵³; bio je to njegov 72. opus.⁵⁴ Glazbalo je ipak bilo dovršeno i postavljeno nešto poslije, 1772. godine. Prema ugovoru od 16. svibnja 1767., koštalo je 563 zlatna mletačka cekina.⁵⁵ Nove usporedbe radi, barokno pjevalište, podignuto nad glavnim ulazom od kararskoga je mramora, koštalo je 156 zlatnih mletačkih cekina.⁵⁶ „Kasa“ (orguljsko kućište) i „orhestar“ zapali su 267 cekina, stube su koštale 25 cekina, a strop 38 cekina.⁵⁷

11) Callidove trogirске orgulje svega 14 godina nakon postavljanja, 1786., odlukom crkvinarstva bile su dopunjene drugim, manjim orguljama (tal. *Organo di risposta* ili *Organo piccolo*)⁵⁸ koje su sačinjavale drugi manual (bez posebnih pedalnih svirala). Rad je izveo drugi majstor, Dominik (Domenico) Moscatelli

50 L. ŠABAN: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, 22-23.

51 Joško KOVAČIĆ: *Župa Supetar na Braču*, Split: Župni ured Supetar, 2004, 61.

52 Remigius RITZLER – Pirminus SEFRIN (prir.): *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium ecclesiarum antistitum series*, 6, Patavii: Il messaggero di S. Antonio, 1958, 411.

53 Opširnije u: Francesco FRANCESCHETTI: *Gaetano Callido Estense*, Este: Tip. A. Apostoli, 1911; L. ŠABAN: Građa o orguljama (graditelj): *Callido d'Este Gaetano: 1727-1813*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=27653>> (pristup 4. listopada 2025.); Davide ZAMMATTIO: *Magister et discipulus: Nacchini, Callido e l'ars organaria veneta settecentesca*, u: Fabiola Frontalini (ur.), *Gaetano Callido, da Venezia alle Marche: Il caso di Cingoli*, Cingoli: Consiglio regionale delle Marche, 2019, 21-72.

54 Opširnije u: L. ŠABAN: Doprinos trojice Moscatella orguljarstvu Dalmacije, *Radovi JAZU u Zadru*, 21 (1974), 225-227; L. ŠABAN: Građa o orguljama (lokaliteti): *Trogir katedrala (zborno-opatska crkva) sv. Lovre*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=27454>> (pristup 4. listopada 2025.); Mirta ŠKOPLJANAC-MAČINA: Orgulje u trogirskoj katedrali, *Bašćinski glasnik*, 7 (1998), 157-170.

55 Cijena od 563 cekina čini se najizglednija (kao ispravljenu je navodi L. Šaban); spominju se i drugi iznosi: 363 cekina (M. Majdak, za njim u jednom navratu to ponavlja i Šaban) te 693 cekina (Traguriensis).

56 Milan MAJDAK: Nove orgulje u znamenitoj Zborno opatskoj crkvi u Trogiru, 122; TRAGURIENSIS: Orgulje naše katedrale, 14.

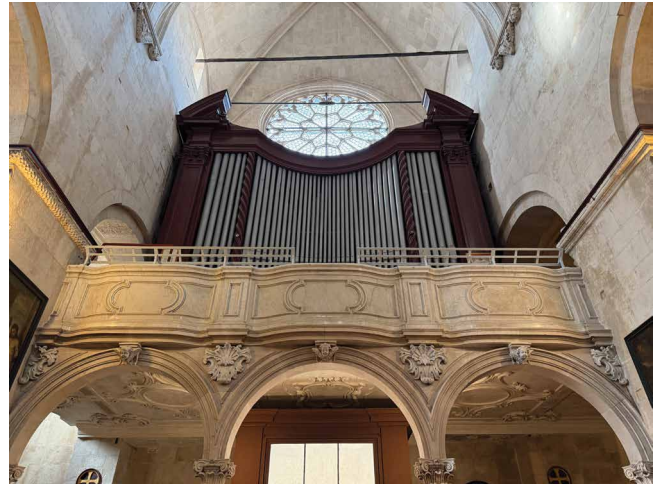
57 L. ŠABAN: Građa o orguljama (lokaliteti): *Trogir katedrala (zborno-opatska crkva) sv. Lovre*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=27454>> (pristup 4. listopada 2025.).

58 Usp. L. MARZONA – F. ZANIN: Gli organi di Pietro Nachini aspetti stilistici e tecnici, 72.

(Venecija, oko 1744. – ?, oko 1786.)⁵⁹, uzevši za svoj rad 110 cekina (primio je 25 cekina predujma prigodom potpisivanja ugovora, 22. kolovoza 1785.). Pritom se može pretpostaviti da je konačna cijena bila umanjena za vrijednost olova što ga je graditelj upotrijebio za svirale, a koje mu je za tu svrhu ustupila uprava trogirске katedrale.⁶⁰ Svakako valja spomenuti da su orgulje trogirске katedrale, do 20. stoljeća već dotrajale, bile demontirane i temeljito prerađene u novo glazbalo 1940. godine. To djelo, kao svoj 13. opus,⁶¹ potpisuje orguljar Milan Majdak (Šišljavić kraj Karlovca, 1897. – Zagreb, 1984.)⁶². Izvorno kućište prenamijenjeno i „prekrojeno“ za potrebe današnjega; prospekt je spretno preinačen tako da u cijelosti oslobađa pogled na rozetu nad glavnim portalom.

Slika 7. Stare orgulje G. Callida/D. Moscatellija (1772. i 1786.) u trogirskoj katedrali sv. Lovre⁶³

Slika 8. Orgulje M. Majdaka (1940.) u trogirskoj katedrali (foto: M. Jankov)

12) Da su ponekad i manje sredine željele nabaviti kvalitetne orgulje u solidna majstora, svjedoči nam slučaj iz Sutivana na otoku Braču. Zbilo se to na samu isteku 18. stoljeća, kada su mještani, ne kruteći sredstava, zatražili od sina Domenica Moscatellija, Gaetana (Venecija, oko 1765. – Milna na Braču, 1822.)⁶⁴, tada nastanjena u Pučišćima, da im za župnu crkvu Uznesenja Marijina podigne glazbalo pri čemu će sve metalne svirale načiniti od čistoga kositra⁶⁵ (isto su od njega zahtijevali i Korčulani za orgulje svoje katedrale 1800.!)⁶⁶. Prema zapisima iz Računske knjige mjesne Bratovštine Presvetoga Sakramenta, glazbalo je bilo naručeno 1798., a postavljeno 1799. godine. Zapadalo je čak 7.433,12 lira, a 1802. za čišćenje i akordiranje majstor je dobio još 444 lire. Unatoč nekim naknadnim popravcima/pregradnjama, Moscatellijevo glazbalo postoji i danas te se odlikuje iznimnom zvukovnom ljepotom. I don Frane Bulić u svojem je popisu vrijednih starijih orgulja za ove u Sutivanu (Stivanu) naveo da su „veoma milozvučne“, ali i da se domaći ljudi, Stivanjani iz drugoga desetljeća prošloga stoljeća njima nadasve ponose, kao „najboljim, najmilozvučnijim na otoku“, govoreći da im „na daleko [...] nema para, ni u devet kotara.“⁶⁷

59 Opširnije u: L. ŠABAN: Građa o orguljama (graditeljji): *Moscatelli Dominicus*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&iid=27802>> (pristup 4. listopada 2025.).

60 Usp. C. FISKOVIĆ: Iz glazbene prošlosti Dalmacije (Orgulje), 717; L. ŠABAN: Doprinos trojice Moscatella orguljarstvu Dalmacije, 225–227.

61 Opširnije u: M. MAJDAK: Nove orgulje u znamenitoj Zborno opatskoj crkvi u Trogiru, 122–123; Hermina MAJDAK-KNEŽEVIĆ: In memoriam: Milan Majdak, *Sveta Cecilija*, 54 (1984) 3–4, 68; L. ŠABAN: Građa o orguljama (lokaliteti): *Trogir katedrala (zborno-opatska crkva) sv. Lovre*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&iid=27454>> (pristup 4. listopada 2025.).

62 L. ŠABAN: Građa o orguljama (graditeljji): *Majdak Milan*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&iid=27771>> (pristup 4. listopada 2025.).

63 Preuzeto iz: M. ŠKOPLJANAC-MAČINA: Orgulje u trogirskoj katedrali, 162.

64 Opširnije u: L. ŠABAN: Građa o orguljama (graditeljji): *Moscatelli Gaetano*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&iid=27805>> (pristup 4. listopada 2025.).

65 Općenito, kositar predstavlja najskuplji materijal u orguljama, a olovo je znatno jeftinije. Osim toga, kositar je i tvrdi i elastičniji od olova te sviralama daje sjajniji, metalni zvuk. Olovo, naprotiv, daje tamniju boju, sličnu onoj u drvenih svirala. Usp. Ivan FAULEND-HEFERER: Nakičeve orgulje iz 1762. u samostanskoj crkvi sv. Frane u Šibeniku. Tehničko-akustička analiza. *Restauracija, Arti musices*, 4 (1973), 68.

66 L. ŠABAN: Doprinos trojice Moscatella orguljarstvu Dalmacije, 241–243.

67 Frane BULIĆ: Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji, *Sveta Cecilija*, 12 (1918) 6, 163; L. ŠABAN: Doprinos trojice Moscatella

Slika 9. Orgulje G. Moscatellija (1799.) u župnoj crkvi Uznesenja Marijina u Sutivanu (foto: don J. Martinić)

Zaključak

Na fizionomiju orguljskoga fonda u Dalmaciji od 15. do 18. stoljeća presudno su utjecale društvene, crkvene i političke prilike, financijske mogućnosti te izražena povezanost s talijanskim kulturnim središtima-uzorima. Prikazom dvanaest slučajeva pokazuje se kako naručivanje orgulja, profili naručitelja i darovatelja, načini dogovaranja izgradnje te njihova namjena i (pre)namjena čine paralelnu povijest instrumentarija nerazdvojiva od crkvene glazbene kulture južnih hrvatskih središta od 15. do kraja 18. stoljeća. Sličnih bi se primjera moglo navesti još, što dodatno potvrđuje kontinuitet i višeslojnost toga fenomena.⁶⁸

Promatrajući raznolike naručitelje i darovatelje, od biskupa i kaptola do bratovština, redovnika i redovničkih zajednica, plemstva, pa i pojedinaca iz redova puka, vidljivo je da se slojevitost ondašnjega društva izravno odražavala i u fizionomiji samih glazbala. Već primjeri prvih graditelja iz 15. i 16. stoljeća otkrivaju obrazac koji će obilježiti i 17. i 18. stoljeće (u kojemu će se dalmatinski orguljski fond osobito dopuniti): stalna upućenost dalmatinskih sredina na talijanske graditelje, nerijetko i vodeća imena iz struke, uz povremene pokušaje lokalne samostalnosti.

orguljarstvu Dalmacije, 241–242. Usp. i I. BABAROVIĆ: Orgulje i orguljaši u Sutivanu, *Sveta Cecilija*, 32 (1938) 3, 87–88.; L. ŠABAN: Građa o orguljama (lokaliteti): *Sutivan ž. c.*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=27408>> (pristup 4. listopada 2025.).

68 Vidi npr. L. ŠABAN: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, 28–32.

Tijekom povijesti orgulje su bile jedan od izvanjskih, i vidljivih i čujnih, pokazatelja urbaniteta, kulturne provenijencije te prosperiteta pojedine zajednice, posebice u slučajevima kad su ih naručivale naše bogate primorske kasnosrednjovjekovne/(rano)renesansne komune. Orgulje su isticale javni ponos grada te su bile svojevrsan umjetnički manifest njegovih žitelja, odnosno gradskih ili crkvenih uprava. Sredine koje su se novih glazbala željele domoći, baš kao što su od vremena do vremena bile spremne ulagati, ponekad i velika novčana sredstva, u izgradnju zdanja poput zvonika, oltara, nabave oltarnih pala, korskih klupa, propovjedaonica, krstonica i sl., preko njih materijalizirale su svoje duhovno-kulturne habituse i estetičke inklinacije. Osim toga, ponekad i eksplicitno, davale su i izjavu političke pripadnosti (krilati lav sv. Marka). Najzad, i orgulje se *izgrađuju*, redovito od skupocjenih materijala, u procesu koji nikada ne pretpostavlja brzu ili površnu izvedbu, a važnu stavku njihove cijene i recepcije predstavlja i ime njihovih tvoraca. Tomu valja pribrojiti i redovite sporedne izdatke, poput prijevoza i putnih troškova, smještaja i prehrane za graditelje i pomoćnike, eventualne dodatne likovne opreme te, povremeno, tzv. *regalo*⁶⁹, odnosno nagradu majstoru, kao i financiranje drugih pratećih radova (drvodjeljskih, klesarskih, zidarskih), koji su inicijalne troškove dodatno povećavali.

Ovisno već o općim prilikama i pojedinačnim ekonomskim mogućnostima, orgulje su se naručivale s različitim premisama, odnosno očekivanjima koja su naručitelji imali od gotovih proizvoda. Ponekad se pazilo i na formu i na sadržaj (primjerice, u slučajevima oslikanih fra Urbanovih orgulja iz Trogira ili onih Colombijevih iz Korčule), a gdje kad samo na zadovoljenje formalnosti (slučaj iz Karina). U većini slučajeva naručitelji su za svoj ulog nastojali doći do glazbala koje je, kvalitetom korelatnom cijeni, predstavljalo proizvod dostatan da zadovolji praktične glazbeno-liturgijske potrebe. Nove orgulje, gdje kad i poduzimanja pregradnje postojećih, pripijevale su u dalmatinske crkvene prostore redovito poradi nužnosti, zbog dotrajalosti ili oštećenja naslijeđenih glazbala. Stoga, nikada nećemo naići na slučajeve da se neki kvalitetan i funkcionalan instrument proizvoljno išao zamjenjivati novim, primjerice zbog smjene umjetničkoga ukusa. U dalmatinskim društvenim i ekonomskim okolnostima takav pristup značio bi ekstravaganciju i pomodarstvo, čak i stanovitu ekonomsku neosjetljivost, redom osobine koje si pokrajina opterećena povijesnim i materijalnim poteškoćama nije ni mogla, a ni smjela priuštiti.

69 Usp. L. ŠABAN: Doprinos trojice Moscatella orguljarstvu Dalmacije, 231, 238. Usp. i L. ŠABAN: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 4, 100.

Činjenica da su unatoč svim navedenim izazovima pojedina domaća mjesta, urbana, ali i ona ruralna, ipak uspijevala pozitivno odgovoriti kad je nabava orgulja u pitanju, pokazatelj je amblematičnosti što ju je to glazbalo kao crkveni i glazbeno-kulturni simbol uživalo u (pod) svijesti domaćega društva i njegovih pojedinaca. Orgulje su, dakle, istodobno bile i statusni pokazatelj i glazbeno-duhovni medij, svojevrsna spona između materijalne i simboličke reprezentacije pojedine zajednice te obogaćenje bogoslužnih čina.

Vežane prije svega za gradske ambijente, orgulje su, osim toga, svojom prisutnošću značile i pridizanje te demokratizaciju u općih glazbenih prilika, dakle i u sredinama seoskih životnih odrednica, bilo na otocima ili dijelu kontinentalne Dalmacije. Moguće je zato tvrditi da su u Dalmaciji (kao i u drugim našim povijesnim pokrajinama, no to je posebna tema) u starijim razdobljima upravo orgulje odigrale dobar dio uloge koja je u razvijenijim ozemljima pripadala ponajprije javnim kazalištima, putujućim glazbenim trupama, orkestrima i ostalim izgrađenim nositeljima glazbeno-kulturnoga života. Ovim se radom nastojalo nadopuniti, (re)kontekstualizirati te, manjim dijelom, precizirati dosadašnje muzikološke spoznaje o orguljskoj kulturi u Dalmaciji, sagledavši je u okviru njezinih društvenih i simboličkih aspekata te uputivši na njezinu ulogu u oblikovanju umjetničkog i glazbenog identiteta ove povijesne regije.

Arhivski izvori

***: 1769 *Libreto ove si [...] notta [...] presa al giorno [...] intencione del Sigr. D Pietro Nachich [1769 Knjižica misa prikazanih na nakanu gosp. don Petra Nakića]*, rukopis, Arhiv Franjevačkoga samostana u Makarskoj, bez sign.

Bibliografija

ARMANO, Emin: *Orgulje hrvatskih graditelja: tragom Ladislava Šabana*, Zagreb: Jakša Zlatar, 2006.

BABAROVIĆ, Ivo: Orgulje i orguljaši u Sutivanu, *Sveta Cecilija*, 32 (1938) 3, 87-88.

BABAROVIĆ, Ivo: Orgulje u Nerežišću, *Sveta Cecilija*, 36 (1943) 3, 4-5, 98-99, 146-147.

BRKAN, Jure: Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću, *Kačić. Fra Filip Grabovac i njegovo doba (Radovi simpozija Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja o fra Filipu Grabovcu, piscu i narodnom mučeniku, i drugim značajnim franjevcima XVIII. stoljeća. Simpozij je održan u Sinju od 30. rujna do 2.*

listopada 1982. godine; II. dio: Doba fra Filipa Grabovca), 16 (1984), 7-58.

- BULIĆ, Frane: Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji, *Sveta Cecilija*, 12 (1918) 5-6, 129-133, 161-164.
- BUŽANČIĆ, Radoslav: *Secundum Sacrarium Divi Joannis - Stara Kapela Sv. Ivana Trogirskog u katedrali sv. Lovrinca, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 40 (2005) 1, 77-110.
- CRNICA, Ante: *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava: Krički prikaz štovanja čudotvorne Gospe od Zdravlja, Njezina svetišta i samostana u Splitu na Dobromu*, Šibenik: Tiskara „Kačić“, 1939.
- DOLJANIN, Frano: *Franjevci Provincije Presvetog Otkupitelja 1735. - 2023. Životopisi i službe*, Omiš: Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja, 2024.
- FAULEND-HEFERER, Ivan: Nakićeve orgulje iz 1762. u samostanskoj crkvi sv. Frane u Šibeniku. Tehničko-akustička analiza. Restauracija, *Arti musices*, 4 (1973), 47-99.
- FISKOVIĆ, Cvito: Iz glazbene prošlosti Dalmacije (Orgulje), *Mogućnosti*, 21 (1974) 6-7, 711-825.
- FRANCESCHETTI, Francesco: *Gaetano Callido Estense*, Este: Tip. A. Apostoli, 1911.
- FRANULIĆ, Josip: Župna crkva u Nerežišćima na Braču, *Služba Božja*, 33 (1993) 1, 17-68.
- GRGIĆ, Miljenko: *Glazbena kultura u splitskoj katedrali od 1750. do 1940.*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 1997.
- JANKOV, Mirko: Rukopisne orguljske knjižice kao osobni svirački katalozi: primjeri iz glazbenih arhiva Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja, *Zbornik Umjetničke akademije u Splitu*, 2 (2024) 2, 51-70.
- JURIŠIĆ, Karlo: Franjevačka provincija svetoga Kaja pape i mučenika u Dalmaciji (Prvo desetljeće Franjevačke provincije Presv. Otkupitelja 1735. - 1745.), *Kačić*, 17 (1985), 127-195.
- KALOGJERA, Niko: Povjesne crtice o glazbenim prilikama splitske stolne crkve, *Sveta Cecilija*, 18 (1924) 3-5, 89-90, 126-128, 160-163.
- KATALINIĆ, Vjera: *Katalog muzikalija u franjevačkom samostanu u Omišu/Catalogue of Music Manuscripts and Prints in the Franciscan Monastery in Omiš*, Indices collectionum musicarum tabulariorumque in Croatia, br./no. 3, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za muzikološka istraživanja/Croatian Academy of Sciences and Arts, Institute for Musicological Research, 1991.
- KOVAČIĆ, Joško: *Župa Supetar na Braču*, Split: Župni ured Supetar, 2004.
- MAJDAK, Milan: Nove orgulje u znamenitoj Zborni opatskoj crkvi u Trogiru, *Sveta Cecilija*, 34 (1940) 6, 122-123.
- MAJDAK-KNEŽEVIĆ, Hermina: In memoriam: Milan Majdak, *Sveta Cecilija*, 54 (1984) 3-4, 67-69.
- MARZONA, Lorenzo - ZANIN, Francesco: Gli organi di Pietro Nachini

- aspetti stilistici e tecnici, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.), *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 69–125.
- MATIJEVIĆ, Ante: Neriješeni problemi orgulja u šibenskoj katedrali od njena početka do danas, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Zagreb 1957, knjiga 3, 467–483.
- MEDER, Jagoda: Orgulje u Hrvatskoj, Zagreb: Globus, 1992.
- MORETTI, Corrado: *L'Organo Italiano*, 2. izdanje, Milano: Casa Musicale Eco, 1973.
- NOVAK, Grgo: Orgulje, orguljaši i učitelji crkvenog pjevanja u Hvaru, *Sveta Cecilija*, 18 (1924) 6, 179–181.
- OČIĆ, Ljerka: *Europske orguljske škole od 16. do 19. stoljeća: Povijesna izvođačka praksa*, Zagreb: Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, 2022.
- OSTOJIĆ, Ivan: *Benediktinci u Hrvatskoj [i ostalim našim krajevima]*, sv. 2 (Benediktinci u Dalmaciji), Split: Benediktinski priorat Tkon, 1964.
- RITZLER, Remigius – SEFRIN, Pirminus (prir.): *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium ecclesiarum antistitum series*, 6, Patavii: Il messaggero di S. Antonio, 1958.
- SOLDO, Josip Ante: Franjevački samostan u Karinu, *Kačić*, 6 (1974), 5–38.
- SOLDO, Josip Ante: Djelovanje franjevaca Provincije Presvetoga Otkupitelja kroz 250 godina (1735. – 1985.) (Društveno-kulturni pregled), *Kačić*, 17 (1985), 197–360.
- SOLDO, Josip Ante: Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije, u Ennio Stipčević (ur.), *Glazbeni barok u Hrvatskoj, Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osor: OGV, 1989, 130–144.
- SOLDO, Josip Ante: *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, Sinj: Matica hrvatska, 2011.
- STELLA, Loris (ur.), *L'organo veneziano di Valvasone: Restauro e ricostruzione sui passi di Vincenzo Colombi*, Valvasone: Loris Stella, 2023.
- ŠABAN, Ladislav: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, *Arti musices*, 4 (1973), 47–99.
- ŠABAN, Ladislav: Doprinos trojice Moscatella orguljarstvu Dalmacije, *Radovi JAZU u Zadru*, 21 (1974), 217–260.
- ŠABAN, Ladislav: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 1, 11–12; 45 (1975) 4, 99–102.
- ŠABAN, Ladislav: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, u: Davor DOMANČIĆ (ur.), *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji: Fiskovićev zbornik I*, 21 (1980), 555–571.
- ŠETKA, Jeronim: *Hrvatska kršćanska terminologija*, 2. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje, Split: Knjižnica „Marije“, 1976.
- ŠKOPLJANAC-MAČINA, Mirta: Orgulje u trogirskoj katedrali, *Bašćinski glasi*, 7 (1998), 157–170.
- THISTLETHWAITE, Nicholas – WEBBER, Geoffrey (ur.), *The Cambridge Companion to the Organ*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- TOMIĆ, Radoslav: *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*, Zagreb: Matica hrvatska, 1995.
- TRAGURIENSIS: Orgulje naše katedrale, *Jasna zraka: bilten sv. Ivana biskupa trogirskoga*, 4 (1976.) 3–4, 13–15.
- VRBANIĆ, Vilena: Orgulje i orguljarstvo u hrvatskim zemljama od 14. do 16. stoljeća, *Arti musices*, 46 (2015) 1, 91–103.
- ZAMMATTIO, Davide: Magister et discipulus: Nacchini, Callido e l'ars organaria veneta settecentesca, u: Fabiola Frontalini (ur.), *Gaetano Callido, da Venezia alle Marche: Il caso di Cingoli*, Cingoli: Consiglio regionale delle Marche, 2019, 21–72.
- ZANINOVIĆ, Antonin: Starije vijesti o orguljama u nekim dalmatinskim crkvama, *Sveta Cecilija*, 13 (1919) 6, 141–144.
- ZANINOVIĆ, Antonin: O hvarskom orguljašu fra Inocenciju Jerkoviću, dominikancu, *Sveta Cecilija*, 22 (1928) 4, 181–183.

Elektronički izvori

- Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – Odsjek za povijest hrvatske glazbe – Ostavština Ladislava Šabana – Građa o orguljama (lokaliteti) i Građa o orguljama (graditelji), <<http://dizbi.hazu.hr/>> (pristup 4. listopada 2025.).
- LUČIĆ, Nikša: Jerković, Inocent, *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8605>> (pristup 4. listopada 2025.).
- Concerti di Musica Antica Valvasone – Organo Colombi*, <<http://www.concertivalvasone.fvg.it/organo-colombi.html>> (pristup 4. listopada 2025.).

Summary

A Music-Historical Itinerary: The Organ in Dalmatia from the Fifteenth to the Eighteenth Centuries

This paper explores the circumstances, patrons, and methods of organ procurement in Dalmatia from the fifteenth to the eighteenth centuries, based on twelve representative case studies drawn from archival, secondary, and, where possible, primary sources and artefacts. The study demonstrates that organ commissioning engaged a wide spectrum of social actors – from bishops and cathedral chapters to confraternities, religious communities, members of the nobility, and, more rarely, individuals from the common populace – reflecting the stratified structure of early modern society in the scale, ambition, and representativeness of the instruments themselves. Economic conditions, political circumstances, and Italian cultural models, particularly Venetian, decisively shaped the dynamics of organ building. Special attention is given to the roles of Venetian and local craftsmen, notably Don Petar Nakić and his pupils or successors, as well as to distinctive modes of financing, including donations, Mass intentions, votive offerings, dowries, and wills. Comparative references to the prices of other ecclesiastical furnishings provide insight into the relative value of organs within the broader framework of church material culture. The analysis highlights the close relationship between organ culture and the development of both urban and, to a lesser extent, rural communities, which often sought, through their instruments, to affirm a degree of urbanity and musical contemporaneity. Beyond their liturgical function, organs were sometimes adapted or repurposed to meet changing needs or aesthetic expectations, acting as visible and audible markers of cultural identity, civic pride, and social prestige. Their construction, typically from costly materials, was a complex and resource-intensive process that rarely permitted haste or superficial execution; the builders' reputation, professional networks, and financial commitments were central to both production and reception. Ancillary expenses – including transport, accommodation, sustenance for builders, decorative additions, and occasional gifts (*regalo*) for organ builders – were integral to the commissioning process, revealing the breadth of material and human resources involved in creating, restoring, or modifying an instrument. By facilitating the communication and broader dissemination of musical works, organs contributed to the gradual democratization of music-making beyond elite or clerical circles. Situating organ culture within its social, economic, and symbolic contexts, this paper expands existing musicological perspectives on early modern Dalmatia. It also emphasizes the organ's dual role as both a musical instrument and an emblem of communal identity, urban refinement, and cultural ambition.

KEYWORDS: *organs; Dalmatia; patrons; Petar Nakić; cultural history; 15th–18th centuries*